

FRANCISCO CANDEL TORTAJADA (PACO CANDEL)
(1925-2007)

Paco, més que *Francisco* o *Francesc*. Paco és un hipocorístic ben ajustat a la franquesa i familiaritat de Candel. El seu altre cognom, Tortajada, sens dubte menys present en la memòria col·lectiva sobre aquest home singular, el lliga clarament a la seva terra de naixença, el Racó d'Ademús, on és llinatge prou comú.

Paco Candel va néixer el 31 de maig de 1925 a Casas Altas, una de les localitats d'aquest enclavament administratiu valencià de parla castellana que és el Racó. I amb aquell nom precisament es batejà, coincidint amb el seu vuitantè aniversari, la *Fundació Paco Candel* d'estudis sobre la immigració, que des d'aleshores es marca entre altres objectius el de fomentar el coneixement i difusió de la seva obra i la seva figura: <http://www.fundaciocandel.org/>.

Vida singular, la de Paco Candel Tortajada, que als dos anys va deixar la terra pàtria per instal·lar-se en la perifèria de Barcelona (Can Tunis, la Marina o Zona Franca), una altra pàtria (adoptiva) que va fer seva fins al punt d'esdevenir un referent cabdal de la immigració a la Catalunya del segle xx. L'escriptor del proletariat, hom l'ha anomenat sovint. D'origen humil, va excel·lir en la societat catalana i espanyola paradoxalment sense abandonar mai els seus barris d'acollida ni la seva humil condició. Després de passar en plena joventut per ocupacions ocasionals com la de ceramista o mecànic, i malgrat no tenir formació universitària, es va anar orientant cap a la producció literària. Home de títols molt reeixits i recordats, *Donde la ciudad cambia su nombre* (1957) retrata aquella «Barcelona exterior» del primer Candel. No menys exitós fou *Els altres catalans* (1964), títol inspirat en el parònim *Nosaltres, els valencians* (de Joan Fuster) i publicat en la mateixa editorial (Edicions 62) que dos anys abans havia acollit l'assaig de Fuster. *Els altres cata-*

lans ha conegut nombroses reedicions i tres seqüeles en diferents dècades, que reflecteixen la implicació mantinguda per l'autor en la idea d'una (nos)alteritat catalana representada per les noves onades migratòries que han anat arribant a Catalunya: *Encara més sobre els altres catalans* (1973), *Els altres catalans vint anys després* (1985) i *Els altres catalans del segle XXI* (2001, escrit conjuntament amb Josep Maria Cuenca Flores).

De la popularitat de Candel, n'és bona prova que, com a senador (1977-1979) per l'Entesa dels Catalans a proposta del PSC i el PSUC en les primeres eleccions democràtiques després de la Dictadura, obtingués més d'un milió de vots (exactament 1.280.928). Va ser també regidor de Cultura (PSUC) a l'Ajuntament de l'Hospitalet. I, com de bona part de les experiències viscudes, va treure'n profit literari explicant-ne les vivències: *Un charnego en el Senado* (1979), *Un ayuntamiento llamado ellos* (1994). Als darrers anys de vida li van arribar els reconeixements en forma de premis institucionals, com ara la Medalla d'Or de la Generalitat (2003) o la Medalla d'Honor de Barcelona, concedida per l'Ajuntament (2004).

La seva condició de «català de sentiment», un més dels «altres catalans», no el va fer abandonar la de valencià de naixement, de territori igualment perifèric: un dels «altres valencians», com en digué Joan Fuster, dels de parla castellana. Va tornar en alguna ocasió al país d'origen, i en va treure també profit literari (*Viaje al Rincón de Ademuz*, 1968), tot aprofitant com sempre la realitat com a argument. Amb més d'una cinquantena de llibres publicats, i amb una destacable producció com a articulista a la premsa diària, darrerament preparava unes memòries que, si arriben a publicar-se pòstumament, constituïran un valuós testimoni sobre la gent i la terra viscudes per Paco Candel.